

Inleiding

Handleiding

Deze handleiding hoort bij de muziekmethode *Klanken in Kleuren / Voorbereidend Instrumentaal Onderwijs voor kleuters*. De methode bestaat, in de complete versie, uit 25 lessen. De muziekdocent begeleidt het kind in het leren 'leren'. Aansluitend op de doelstellingen muziekonderwijs, zoals geformuleerd door het SLO*, zijn de 21 e-eeuwse vaardigheden (eveneens terug te vinden bij het SLO**) terug te vinden in de opzet van deze methode. Zo leren de kinderen, naast muzikale vaardigheden, met de muziekmethode *Klanken in Kleuren* ook:

- Samenwerken, plannen, en zelf evalueren wat ze gedaan hebben.
- Doorzetten wanneer het moeilijk is en accepteren dat je fouten mag maken.
- Hun werkhouding verbeteren nu ze met muziekles iets geheel nieuws gaan leren waarover ze moeten nadenken en hun best voor moeten doen.
- Analytisch denken: relaties tussen dingen ontdekken
- Creatief denken: problemen oplossen en oplossingen ook toepassen in nieuwe situaties.
- Kritisch denken: een eigen mening vormen, beargumenteren, keuzes maken.

Tegemoetkomend aan de bewegingsbehoefte van kleuters en de drang om te experimenteren bieden de lessen een afwisseling aan activiteiten. De lessen zijn speels van opzet door het gebruik van thema's en afwisselende werkvormen.

Het uiteindelijke doel is het aanleren van het notenschrift, zowel toonhoogte als toonduur, het gebruik van de notenbalk en de meest voorkomende muzikale termen.

Het aanleren van het notenschrift en het leren bespelen van een instrument is grotendeels een cognitieve aangelegenheid, maar voor het lerende jonge kind is *spel* de belangrijkste activiteit. Zodoende zal de kleuter in deze methode vanuit het spelen in de *zone van de naaste ontwikkeling**** nieuwe dingen leren.

Het voor deze methode ontwikkelde liedmateriaal wordt vanuit verschillende invalshoeken aangeboden: zingen, bewegen, uitbeelden, kleur- en luisteropdrachten. Ook andere muziekinstrumenten zoals trommels, woodblocks en triangelen worden in de lessen gebruikt.

Behalve de behoefte aan cognitieve ontwikkeling bij kleuters met bijvoorbeeld een ontwikkelingsvoorsprong is muziek ook een stimulans voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en de creatieve ontwikkeling. De methode *Klanken in Kleuren* biedt ook op dat vlak voldoende aanknopingspunten.

*www.slo.nl/thema/meer/tule/kunstzinnige-orientatie/kerndoel-54/muziek/

**www.slo.nl/thema/meer/21e-eeuwsevaardigheden/

***zie ook Onderwijsvisie

Onderwijsvisie

Ontwikkelen Onderwijs

De methode Klanken in kleuren sluit aan bij de onderwijsvisie van van prof. dr. C. F. van Parreren (1920-1991) en van het Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO). Het OGO is immers gebaseerd op o.a. de leertheorie van Vygotsky.

Van Parreren beschreef zijn onderwijsvisie in zijn boek *Ontwikkelen onderwijs**. Van Parreren was daarbij vooral geïnspireerd door de Russische onderwijspedagoog Lev Vygotsky (1896 – 1934). Vygotsky was een voorstander van *ontwikkelen* in plaats van *volgend* onderwijs. In Nederland zijn de theorieën van Vygotsky door het werk van van Parreren bekend geworden.

De volgende uitgangspunten in de theorie van Vygotsky passen bij de opzet van de methode *Klanken in Kleuren*:

Interiorisatie

De processen van cognitieve ontwikkeling** beginnen met direct reageren op de situatie en gaan over naar handelingsvormen, via één of meer tussenstappen, waarbij het kind gebruikt maakt van materiële hulpmiddelen. De materiële hulpmiddelen worden vervolgens vervangen door woorden, voorstellingen, begrippen of regels. Het materieel handelen verinnerlijkt zich via deze taal en interactie tot mentaal handelen, oftewel *denken*. Dit proces van verinnerlijking wordt door Vygotsky *interiorisatie* genoemd.

Cultuurhistorische theorie

Voor het eigen maken van de cognitieve hulpmiddelen richt het kind zich op volwassenen (en oudere kinderen) in zijn omgeving. Ook zij hebben zich hun cognitieve instrumentarium eigen gemaakt door indertijd hun omgeving als voorbeeld te nemen. Dit is de *cultuurhistorische theorie* van Vygotsky. Daarbij is het belangrijk dat:

Pedagogiek moet niet gericht zijn op gisteren, maar op de toekomst van de ontwikkeling van het kind.

Wat een kind vandaag met hulp kan, kan het morgen zelf.

De leraar moet de rol aannemen van facilitator, niet van content provider.

--- Lev Vygotsky / 1896-1934 ---

- het kind niet een passieve ontvanger is van inhoud uit de omgeving is, maar *actief* het eigen *initiatief* neemt.
- de interiorisatie, het verinnerlijken van materieel handelen via verbaal handelen naar mentaal handelen, plaatsvindt d.m.v. de *dialog* tussen de volwassene (of het oudere kind) en het ontwikkelende kind.

Zone van naaste ontwikkeling

Vygotsky koppelde aan het concept van ontwikkelend onderwijs het idee dat het onderwijs op de ontwikkeling vooruit moet lopen. Je moet juist die zaken in het onderwijs aan de orde stellen, die het kind nog net niet begrijpt of kan. Alleen dan kan het kind in de onderwijsdialog nieuwe cognitieve instrumenten verwerven, ofwel nieuwe begrippen, principes en werkwijzen. Maar het onderwijs moet ook weer niet te ver op de bereikte ontwikkelingsstand van het kind vooruit lopen. Het moet zich richten op datgene wat voor het kind in zijn *zone van naaste ontwikkeling* ligt.

*1^e druk 1988, laatste druk feb. 2001; Uitgeverij Acco

**Volgens van Parreren en Vygotsky is cognitieve ontwikkeling naast het denken en oplossen van problemen ook: de ontwikkeling van het waarnemen, het voorstellingsvermogen, het geheugen en de aandacht (van Parreren "Ontwikkelen onderwijs" 3^e druk, blz. 13)

Ontwikkelingsgericht Onderwijs [OGO]

Zoals eerder gezegd is het Ontwikkelingsgericht Onderwijs* gebaseerd op o.a. de leertheorie van Vygotsky. De volgende kenmerken van het OGO zijn terug te vinden in de methode *Klanken in Kleuren*:

Zone van naaste ontwikkeling

In de thuissituatie en op school wordt de muzikale ontwikkeling over het algemeen nauwelijks gestimuleerd. Zodoende is er sprake van de *zone van naaste ontwikkeling* bij de kleuters die met deze muzikmethode in aanraking komen. Het onontgonnen gebied van de muzikale ontwikkeling ligt (soms letterlijk) net om de hoek.

Holistisch mensbeeld

Muziekonderwijs is niet alleen een doel op zich om bijvoorbeeld het notenschrift aan te leren. Muziekonderwijs is ook een middel om de algehele ontwikkeling van kinderen te stimuleren. Denk hierbij aan de spraak- en taalontwikkeling, de grote en kleine motoriek en de sociaal-emotionele ontwikkeling. In de methode *Klanken in kleuren* wordt het te spelen liedmateriaal vanuit verschillende invalshoeken aangeboden: zingen, bewegen, uitbeelden, kleur- en luisteropdrachten. Daarmee sluit de methode aan bij de holistische benadering van het lerende kind.

Thematisch werken

De methode werkt met verschillende thema's en kernactiviteiten waaraan specifieke kennis en vaardigheden zijn verbonden. De beweging- en spelactiviteiten binnen deze thema's nodigen uit tot verkenning van het muzikale materiaal en de ontwikkeling van de expressie.

Betekenisvol leren

Ondanks de uitgebreide lesbeschrijving in deze handleiding is een leerlinggerichte pedagogiek met een activerende didactiek het

uitgangspunt. Wordt er teveel waarde gehecht aan de strikte uitvoering van de methode dan worden de kinderen daaraan ondergeschikt. Richt de muziekdocent zich teveel op wat de kinderen kunnen dan wordt de rol van de muziekdocent te passief. De muziekdocent is in feite een deelnemende leider tijdens de muzieklessen van *Klanken in kleuren*. De *dialog* tussen de volwassene en het ontwikkelende kind, zoals beschreven bij Vygotsky, is in deze methode nadrukkelijk aanwezig.

* www.ogo-vereniging.nl/ogo/wat-is-ogo/

Leerdoelen

Muzikale leerdoelen

In de methode *Klanken in Kleuren* staat het aanleren van het notenschrift centraal: toonhoogte, toonduur, de notenbalk en de meest voorkomende muzikale termen.

De muzikale leerdoelen zijn uit te splitsen in:

Muzieknotatie

- Opbouw van de notenbalk van 1 naar 5 lijnen
- G-sleutel
- Maatsoort (2-kwarts, 3-kwarts en 4-kwartsmaat)
- Maatteken
- Maatstreep, eindstreep en herhalingsteken
- Toonhoogte: notatie tussen en op de lijn, hulplijn, grondtoon
- Toonduur: kwartnoot en kwartrust, halve noot, achtste noten, gepunteerde halve noot en woordritme

Muziekleer

- Zinsbouw: vraag- en antwoord zin
- Vormprincipe: herhaling, contrast en kreeftengang in melodie
- Dynamiek: piano, forte en mezzoforte
- Articulatie: staccato, legato, non legato, marcato

Maatgevoel

- 2-delige en 3-delige maat
- Maataccent in 3-kwartsmaat

Muzikale beleving

- Uitbeelden van sfeer
- Uitbeelden van emotie
- Ontwerpen van eigen melodietjes
- Ontwerpen van eigen ritmes

Luisterconcentratie

- Herkennen melodisch fragment
- Herkennen woordritme
- Herkennen grondtoon
- Herkennen van vorm
- Echospel
- Timing

Overige ontwikkelingsdoelen

Muziekonderwijs is tevens een *middel* om de algehele ontwikkeling van kinderen te stimuleren. In de methode *Klanken in Kleuren* komen de volgende algemene ontwikkelingsdoelen aan bod:

Grote motoriek

- Omhoog en omlaag in beweging
- Maatlopen
- Diverse vormen van voortbewegen (dynamiek)
- Bewegen op maataccent 3-delige maat
- 2-handig spelen op het klokkenspel

Kleine motorische beweging

- Aanslag op het klokkenspel
- Dynamiek uitvoeren op het klokkenspel
- Articulatievormen uitvoeren op het klokkenspel
- Spelen van snel naar langzaam (ritme)

Leesvaardigheid

- Leesrichting (van links naar rechts)
- Spelen van notatie
- Lezen van notatie opgebouwd van 1 tot 5 lijnen
- Herkennen van notatie

Domeinen

Domeinen beschrijven de 5 vormen van muzikaal gedrag: zingen, luisteren, bewegen, spelen, lezen en noteren. Omdat in de methode *Klanken in Kleuren* zingen en luisteren een vanzelfsprekend onderdeel zijn in iedere muzikles zijn deze twee domeinen niet nader uitgewerkt als leerlijn. De domeinen bewegen, spelen, lezen en noteren sluiten aan bij het principe van ontwikkelend onderwijs (*interiorisatie*). Deze domeinen zijn als leerlijn in de methode uitgewerkt en terug te vinden als leerstof in iedere les.

Zingen

Het voor deze methode ontwikkelde liedmateriaal sluit aan bij de ontwikkeling van de kinderstem en de ontwikkeling van de zangvaardigheid. Het liedmateriaal is tevens uitgangspunt van de speelstukken voor het klokkenspel.

Luisteren

Bij de hierboven beschreven leerdoelen wordt *luisterconcentratie* genoemd als één van de muzikale leerdoelen. Door middel van luisteropdrachten, en -spelletjes worden de kinderen actief aan het luisteren gezet.

Bewegen

Kleuters ervaren tijdens het bewegen op muziek de muziek als geheel en met hun hele lijf. Dit sluit aan bij de holistische onderwijsvisie van het Ontwikkelingsgericht Onderwijs. Om de aandacht en concentratie van kleuters vast te houden is in iedere les veel afwisseling in activiteiten nodig. De spanningsboog van jonge kinderen is meestal niet groot genoeg voor een muzikles van een half uur of langer. Vrijwel iedere muzikles in deze methode bevat een bewegingsactiviteit. Deze bewegingsactiviteiten worden gebruikt:

- Bij de introductie van het lied-, of speelmateriaal.
- Om energie te ontladen en de concentratie te bevorderen.
- Om de grote motoriek te ontwikkelen.
- Als expressievorm om sfeer en/of emotie uit te drukken.
- Om met het hele lijf de parameters toonhoogte, toonduur en toonsterkte ervaren.
- Om met het hele lijf ritme, grondtoon, maatsoort en vormprincipes te ervaren.

Spelen

Het musiceren op het klokkenspel is de kern van iedere muzikles in de methode *Klanken in Kleuren*. Ter ondersteuning van de muzikale leerdoelen wordt ook gebruik gemaakt van kleine slagwerkinstrumenten, zoals trommel, woodblock, maracas enz. Onder het kopje *spelen* vind je in de muziklessen activiteiten zoals:

- Op het klokkenspel experimenteren met toonhoogte, toonduur en toonsterkte. Bij het gebruik van slaginstrumenten is, naast toonduur en toonsterkte, ook klankkleur een aandachtspunt.
- Het spelen vanaf notatie om een nieuw speelstuk aan te leren, of het regelmatig herhalen van speelmateriaal om de speel-, en leesvaardigheid te vergroten.
- Het ontwerpen van eigen ritmische en melodische muziekfragmenten of muziekstukjes.
- Auditieve spelvormen op het klokkenspel ten behoeven van het aanleren van nieuw speelmateriaal.
- Het omgaan met diverse leermaterialen. Bijvoorbeeld melodie- of ritmekaartjes waarmee de kinderen handelingsgericht kunnen leren (zie ook *interiorisatie* bij de Onderwijsvisie).

Noteren

Door middel van *bewegen* en *spelen* wordt nieuw lied- en speelmateriaal auditief aangeleerd en worden nieuwe begrippen in de muziek geïntroduceerd. Daarna komt de overstap naar de notatie. Kenmerken van het onderdeel notatie in de methode

Klanken in Kleuren zijn:

- Het zijn activiteiten waarbij de kinderen handelingsgericht bezig zijn d.m.v. kleuren of plakken.
- Deze activiteiten zijn vaak direct verbonden met de voorgaande beweeg- of speelopdracht.
- Er is ruimte voor experimenteren met het materiaal totdat de definitieve vorm wordt vastgelegd.
- Er is ruimte voor een eigen inbreng of interpretatie.
- Er is regelmatig terugkoppeling naar eerder aangeleerde speelstukken waar nieuw geleerde leerstof op wordt toegepast.

Materialen

Het klokkenspel

Deze methode is gebaseerd op de kleuren van het klokkenspel GS (Kinder Glockenspiel) van de fabrikant Sonor. Dit gekleurde klokkenspel lijkt kinderspeelgoed maar is een volwaardig muziekinstrument met een zuivere stemming en een goede klank. Het beslaat 11 tonen van c3 tot f4.

Het heeft de voorkeur dat ieder kind tijdens de muziekles over een eigen klokkenspel beschikt. Zo kunnen ze in hun eigen tempo experimenteren, uitproberen, oefenen en spelen.

Een optie is om per 2 kinderen één klokkenspel te gebruiken. Behalve dat ze dan om beurten de gelegenheid hebben om te spelen kunnen ze ondertussen ook van elkaar leren. Om thuis te kunnen oefenen is het uiteraard wél wenselijk dat ieder kind een klokkenspel heeft.

De werkbladen

De werkbladen bestaan uit kleur-, plak- en speelopdrachten. Het is praktisch om voor aanvang van de cursus voor ieder kind een *werkboekje* samen te stellen met de werkbladen van de hele cursus. Dit boekje wordt in ieder muziekles gebruikt.

De kinderen nemen de werkboekjes, samen met hun klokkenspel, mee naar huis. Beveel de ouders aan om het werkboekje en klokkenspel thuis onder handbereik te hebben liggen. Muziek maken is niet gebonden aan één les per week. Vaak vinden kinderen het leuk om de speelstukjes door de week heen te oefenen en te herhalen. Zeker voor de kinderen die een muzikale aanleg hebben kan musiceren net zozeer een behoefte zijn als de drang om te bewegen na een lange periode van stilzitten en geconcentreerd werken.

De lesmaterialen

Achter in de handleiding zijn knipbladen opgenomen die gebruikt worden in de lessen. Deze kunnen naar behoefte gekopieerd

worden. Denk daarbij aan de duurzaamheid van materialen. Het gebruik van steviger papier en het plastificeren of lamineren van de kaartjes zorgt ervoor dat deze materialen langere tijd gebruikt kunnen worden.

De piano- en gitaarbegeleidingen

Voor leerkrachten die vaardig zijn op piano/keyboard of gitaar zijn er begeleidingspartijen bij het liedmateriaal.

De begeleidingen kunnen dienen ter ondersteuning van de zang of bewegingsopdrachten. In de lessen wordt daarnaar verwezen.

Beschikt men niet over de instrumentale vaardigheid of over een instrument in het lokaal dan volstaat het om te zingen, ook bij de bewegingsopdrachten. Eventueel kan gebruik gemaakt worden van bijvoorbeeld een trommel om puls, tempo en sfeer weer te geven tijdens het zingen.

De begeleidingen kunnen ook gebruikt worden tijdens het uitvoeren van speelstukjes op het klokkenspel. Het tempo van de begeleidingen dienen dan te worden aangepast aan het speeltempo van de kinderen. Eventueel kan men zelf wat akkoorden en tussenstukjes herhalen of improviseren als de leerlingen even vastlopen in hun spel.